De herbouw van de kloosterkerk binnen IJsselstein na de brand van 18 mei 1537

door M.H.H. Doesburg
H. Jonkers
R. Pasman

Het vormen van een bouwfonds door prior Frans Clemensz.

door M.H.H. Doesburg

Het in 1394 door Arnold van Egmond, heer van IJsselstein, gestichte klooster Mariënberg lag aanvankelijk binnen de muren van de stad. Maar na de verwoestingen van de stad in 1418 en 1466 werd het door grachten en muren omgeven stadsoppervlak verkleind, zodat het klooster buiten de grachten kwam te liggen.
Hoe gevaarlijk die situatie was, bleek in 1482, toen IJsstelstein belegerd werd en de belegeraars het klooster als een bolwerk gebruikten. Nadat de aanval was afgeslagen en de vijand zich had teruggetrokken, hebben de inwoners van IJsselstein, om herhaling te voorkomen, het klooster afgebroken.
Het werd binnen de muren herbouwd, waar na de verwoesting van 1466 kennelijk nog voldoende ruimte beschikbaar was. Het kloosterterrein omvatte n.l. vrijwel het gehele blok Benschopperstraat, Schapenstraat, Plantsoen en Kloosterstraat. Alleen de noordzijde van de Benschopperstraat moet al met particuliere huizen bebouwd zijn geweest.

De herbouw als klooster is, volgens verklaring van een latere prior, begonnen omstreeks 1495. Waar in de jaren 1482 - 1495 de monniken hebben verbleven, is niet bekend; wellicht in tijdelijke bouwsels op het hun toegewezen terrein.
De bouw was nog niet geheel voltooid - de kerk had nog een voorlopig dak - toen in de nacht van 18 mei 1537 brand ontstond, die de kerk in de as legde en ook de aan de kerk grenzende gedeelten van de kloostergebouwen beschadigde.

De toenmalige prior, Frans Clemensz. van Amsterdam, begon terstond met voorbereidingen voor de wederopbouw. Van die voorbereidingen en van de uitvoering van het werk heeft hij zeer nauwkeurig boek gehouden, om daarvan verantwoording te kunnen afleggen aan zijn kloosterbroeders. Zijn verslag is bewaard gebleven en berust in het oud-archief van de gemeente IJsselstein (inventarisnummer 599), waar zich ook nog twee bestekken van het houtwerk van de nieuwe kloosterkerk bevinden (inventarisnummer 600).

Hoe moet men zich dit klooster voorstellen?
De gebruikelijke vorm is een gebouwencomplex rond een rechthoekig binnenterrein. Dat binnenterrein heet de kloosterhof; aan drie zijden ervan liggen de kloostergebouwen, de vierde zijde wordt gevormd door de kerk. In de gebouwen treffen we aan de kapittelzaal (de vergaderzaal van de kloostergemeenschap), eetzaal of refter, slaapzaal of dormter, boekerij, ziekenzaal, keuken enz. Verspreid over het omliggende terrein liggen allerlei dienstgebouwen (schuren, stallen); we vinden daar ook de moestuinen en de boomgaarden. Zo zal ook het klooster in IJsselstein er hebben uitgezien.
Uit de bewaard gebleven archiefstukken blijkt, dat de kloosterkerk binnenwerks lang was 140 voet (dat is bijna 44 meter) en breed 32 voet (dat is ongeveer 10 meter); de muren waren 3½ voet dik (± 1.10 meter).

Prior Frans Clemensz. begon zijn herbouw activiteiten met pogingen zich van het benodigde kapitaal te voorzien. Dat lukte hem wonderwel.
De bronnen, waaruit hij putte, waren in grote lijnen de volgende:
1) verkoop van land dat eigendom was van het klooster
2) het aangaan van leningen

3) giften van derden
4) verkoop van hout, stenen enz.

ad 1) Dit vormde wel de voornaamste bron van inkomsten.
Verkocht werden landerijen, die buiten de baronie van IJsselstein waren gelegen en dus niet door de monniken zelf werden bewerkt.
14 morgen land (1 morgen is ± 0,85 ha), gelegen in Capel (Lopikerkapel) op Zevenhoven, werden verkocht voor 80 gulden de morgen;
1½ morgen land (ligging niet vermeld) bracht 94½ gulden op;
7 morgen land onder Abcoude 220 gulden
5 morgen land onder Woerden 250 gulden
12 morgen land onder Lopik 1100 gulden
10 morgen land onder Woerden 660 gulden (waarvan 360 gulden contant werd betaald en 300 gulden op rente werd gehouden)
Tesamen ongeveer 3150 gulden

ad 2) Hierbij paste men twee systemen toe:
a. een "normale" lening, die te zijner tijd moet worden afgelost, tegen een vaste rente;
b. een lening tegen een hogere rente, die betaald moet worden zolang een met name genoemde persoon leeft; bij diens dood vervallen alle verplichtingen.
Volgens het eerste systeem leende hij ongeveer 1300 gulden.
Volgens het tweede systeem leende hij 350 gulden.

ad 3) De grootste gift, te weten 100 gulden, werd ontvangen van heer Floris, graaf van Buren en heer van IJsselstein.
Iemand schonk een gouden ring, die getaxeerd werd op 3 gulden en 12 stuivers.
Met nog enkele kleinere giften vloeide er op deze wijze ± 110 gulden in de kas.
Onder dit hoofd moet men eigenlijk ook de gebrandschilderde ramen vermelden, die door verschillende personen en instellingen voor de nieuwe kerk werden geschonken.
Zij komen later nog ter sprake.

ad 4) Van het voor de herbouw aangekochte hout en van de zelf gebakken stenen werden soms aanzienlijke hoeveelheden aan derden doorverkocht.
Dat bracht rond 300 gulden op.

Met nog enige andere inkomsten ontstond er een bouwfonds van rond 5300 gulden. Dit bedrag was nagenoeg gelijk aan de uitgaven, die blijkens de rekening eveneens ongeveer 5300 gulden bedroegen.
De genoemde bedragen maken duidelijk, dat een gulden destijds heel wat meer waard was dan nu! Een morgen land bracht gemiddeld 70 gulden op. Voor 1000 bakstenen betaalde men iets meer dan 2 gulden. Zie ook hierachter de aan metselaars en timmerlieden betaalde daglonen!

Uitgaven.

Omdat soms een wat rommelige opsomming werd gegeven van de verschillende uitgaven, heb ik er korte samenvattingen van gemaakt.

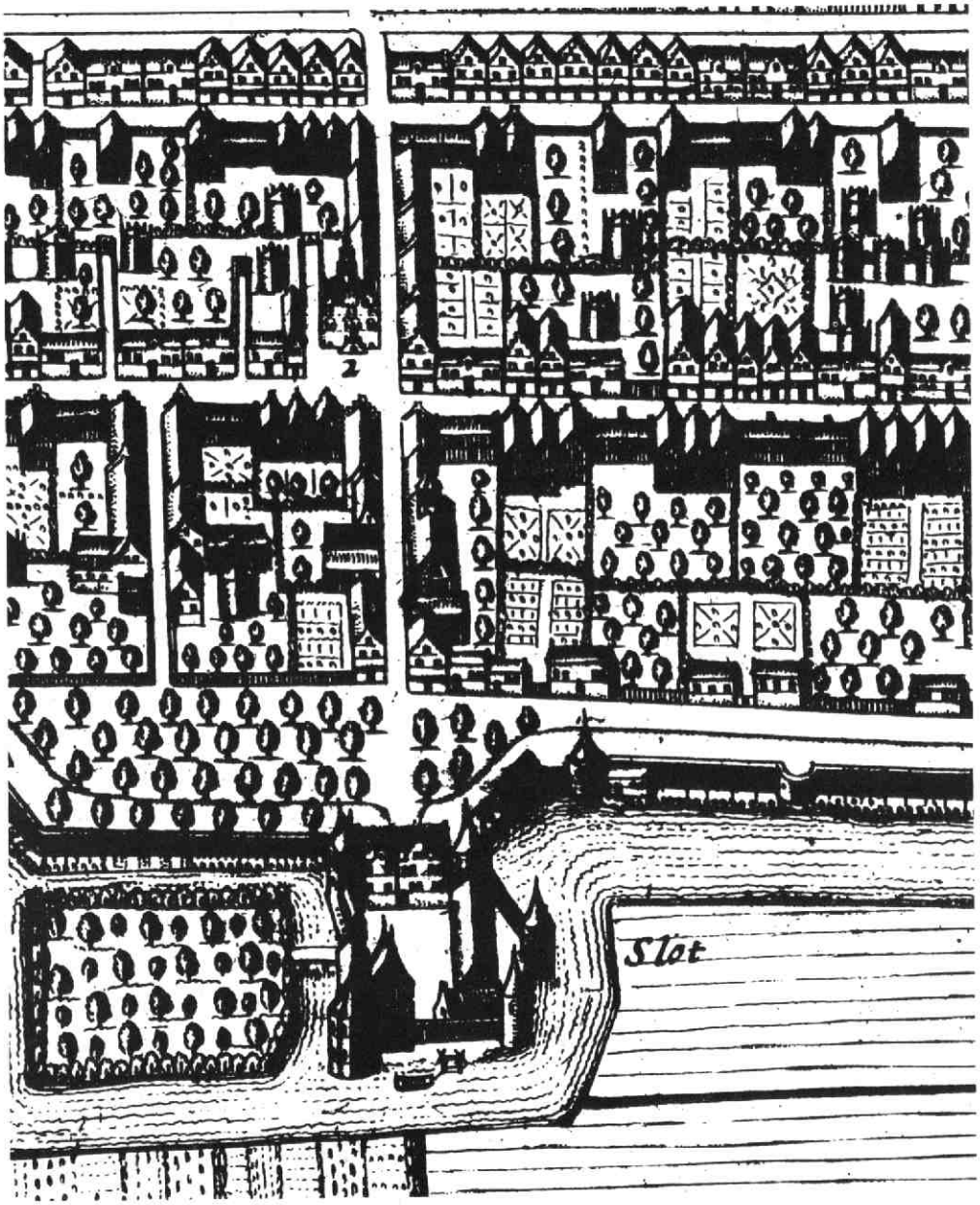

Een vergroot detail van een plattegrond van IJsselstein in het begin van de 17e eeuw, uitgegeven in 1648 in de Stedenatlas van Blaeu.
Het valt op dat de Kloosterkerk niet is georiënteerd (het koor is niet naar het oosten gericht), hoewel daar zo te zien ruimte genoeg voor was. Ook is de Kloosterhof niet getekend.

Schilderwerk.
Gosen, de schilder te Utrecht, verfde de twee kruisen, de pijnappel en de weerhaan, die boven op het dak van de kerk werd geplaatst voor 28 stuivers.
Hij schilderde ook de deur van het koor.
Mathijs, de schilder uit Montfoort, schilderde de kerkdeur en vergulde de kandelaars en de kruisen.
Het grote kruis, dat op het torentje van de kerk werd geplaatst, was gekocht van Jan Dirckss, de leydecker, voor een prijs van 50 stuivers. Het woog 53 pond.

Gebrandschilderde ramen.
Zij werden geschonken door de bisschop van Luik, de bisschop van Utrecht, het kapittel van de Dom te Utrecht, Oudmunster, het kapittel van Sint Jan, het kapittel van Sint Pieter, Floris heer van Buren, Maximiliaan heer van IJsselstein, de stad Amsterdam en de heer van Groot-Oudert in Friesland.

Het uurwerk.
Hiervan valt te vermelden dat meester Jan van Vianen, de slotemaker, het op de kerk plaatste. Voor 1 jaar onderhoud kreeg hij 14 stuivers.

Kosten in verband met de overdracht van landerijen.
Het transport van de hoeve land in Capel kostte 3 gulden en 48 stuivers.
Een bekendmaking geschiedde voor 1½ stuiver.
Soms werd er ook wat bij gedronken, want we lezen dat er aan wijn 52 stuivers werd verteerd.
Het gerecht te Abcou rekende voor het transport van het daargelegen land 27 1/2 stuiver.
Voor de overdracht van de halve hoeve in Capel en van grond in Woerden was 9½ gulden nodig.

Reis- en verblijfkosten.
Deze werden zoals hieronder zal blijken o.a. gemaakt om geschenken los te krijgen. Zo werd Aert Knoop naar de abt van Camp gezonden om verlof te krijgen om land te verkopen; kosten 2½ gulden. Een reisje om van de abt geld te lenen kostte iets meer: 3 gulden.
Er vond ook een reis naar Utrecht plaats om de bisschop te spreken over hetgeen deze had toegezegd in verband met de herbouw van de kerk. Kosten 16 stuivers.
De supprior werd naar Friesland gezonden "tot heer Georgien Scenck" met brieven van "den ouden heer van Buren", om zekere boeken te verwerven. Reiskosten en dergelijke 4½ gulden.
Eveneens vonden reizen plaats naar de heer van IJsselstein te Buren en naar de bisschop van Utrecht "om 't geld dat hij ons beloofd had". Daarbij werden 2 guldens en 4 stuivers verteerd.
Men ging ook wel eens voor niets op stap zoals naar Buren "om daar de bisschop te vinden" maar die was intussen al verder gereisd.

Gereedschap.
Het maken van messen, beitels en een houhamer door de smid kostte 18 stuivers.
4 houhamers werden geslepen voor 11 stuivers. Het maken van 100 spijkers, door jonge Jan, smid, kostte 2 stuivers. Gerrit de slootmaker heeft iedere dag de houhamer twee keer gescerpt. Voor 12 stuks ontving hij 1/4 stuiver.

Goudsmid.
Thomas Gijsbrechtszoon, de goudsmid, maakte een zilveren ciborie.
Om deze te kunnen vergulden werden hem 5 ungersche (Hongaarse) ducaten gegeven.
Hij rekende 36 gulden arbeidsloon, terwijl als drinkgeld voor zijn knecht 6 stuivers wordt opgegeven.

Boeken.
Zuster Anna uit Gheyn kreeg 25 stuivers voor het verluchten van het Collectarium (gebedenboek).
Zij ontving nog eens 28 stuivers omdat zij ook het nieuwe missaal verfraaide, dat de cantor had geschreven.
De boekbinder werd 20 stuivers betaald omdat hij dat missaal en het brevier van de supprior had ingebonden.
Ook werd 30 stuivers uitgegeven voor een vel zeemleer waarmee het nieuwe missaal en het Collestarium werden overtrokken.
2 katernen perkament om een evangelie- en een epistelboek te schrijven kostten 7 stuivers.

Diversen.
Bij het kopen van het lood voor de kerk werden 2 kannen wijn verteerd. Kosten: 7 stuivers.
Het reinigen van de kerk door 2 man duurde 3 dagen. Hiervoor werd 18 stuivers betaald.
De prior is samen met de keldermeester (econoom), en broeder Jan, en de „glaesmaker" naar Utrecht gereisd om de bisschop de tekeningen te laten zien van het gebrandschilderde raam. De kosten worden niet vermeld.
Men is drie keer met de schuit naar Utrecht gevaren om de preekstoel te halen en om kistemakers (meubelmakers) en beeldesnijders van Utrecht naar IJsselstein te vervoeren.
In het najaar van 1540 reden broeder Johannes en de secretaris van de stad naar Culemborg en Buren om uitnodigingen te brengen voor de plechtige ingebruikneming van de nieuwe kerk.
Toen de bouw zijn voltooiing naderde reden broeder Johannes en de secretaris van de stad naar Culemborg en Buren om uitnodigingen te brengen voor de plechtige ingebruikneming van de nieuwe kerk. Ook Woerden en Montfoort werden uitgenodigd.
Over de kosten van deze plechtigheden is destijds een aparte rekening opgemaakt, maar die is helaas verloren gegaan.
Van meester Claes Ruysch heeft men een "positijf" (orgel) gekocht voor 58½ gulden.
Gerrit de slootmaker bracht het hang- en sluitwerk aan dat ten dele in Utrecht was gekocht bij een slootmaker in de Mariastraat.
Van het "lazaruswijff" (op Eyteren) kocht men twee witkwasten voor 2½ stuiver.
Men is ook nog met de oude heer Jacob naar Utrecht geweest om de houten kap-constructie van de kerk te laten ontwerpen.
Aert Loefsz., de timmerman, heeft die kap geplaatst voor 150 gulden.

Verwerving en verwerking van hout

door H. Jonkers

Algemeen.

a. Het inkopen van het hout, nodig voor diverse doeleinden, zoals steigerhout, balkhout en verdere timmerwerken, de eerste houtaankoop dateert van 4 oktober 1537.

b. Het verwerken van het hout; de houtzagers waren werkzaam van 9 november 1533 - 28 oktober 1539, van 25 april 1540 - 20 juni 1540,van 11 juli 1540 - 18 juli 1540 en van 5 november - 6 november 1540.
Bij de timmerlieden zijn geen data vermeld, maar aangenomen mag worden dat het begin van de timmerwerken kort na het begin van de houtzagers zal zijn.

c. De kistemakers werkten van 20 april 1540 - 29 september 1540 en van 3 maart 1541 - 11 september 1541.

d. De beeldesnijders werkten van 8 augustus 1540 - 29 september 1540 en van 6 maart 1541 tot 29 mei 1541.

e. De smid werkte van 19 februari - 10 augustus 1539 aan de kerk.

Het kopen van hout

Het hout werd „op vlot" gekocht, waardoor men naar diverse plaatsen moest reizen, om de aanstaande koop te gaan keuren. Was het hout eenmaal aangekocht, dan werd het vlot via de rivieren en vaarten naar IJsselstein gevaren.
Hier aangekomen moest het uit het water gehesen en naar de bouwplaats gesleept worden. Dat uit het water halen gebeurde met behulp van een takel in een toren van de stadsmuur. Er wordt melding gemaakt van het "toemetselen van een gat in Lijskens toorn, daar wij het hout doorsleepten". Deze reparatieopdracht werd gegeven aan Willem die Reus.
(Er is evenwel niet vermeld of dit gat er speciaal voor het werk in was gemaakt, of dat het een schade-geval betrof)*

* Waarschijnlijk is voor de grote houtlengten een gat gemaakt voor het hijswerk.

De houtzagers

Zoals vermeld, werd het hout "op vlot" gekocht, waaruit volgt, dat al het hout op de bouwplaats eerst tot balken, planken en latten gezaagd moest worden, voor de timmerlieden er iets mee konden gaan doen.
Hiervoor werden in dienst genomen, Aelst den houtzager met zijn metgezel, Jan genaamd, "om dat hout te sagen van ons kerck op haren cost, ende sullen hebben van elcke 100 6½ stuijver ende een vat biers op den hoop toe".

De timmerlieden

Jan Willemsz. ende Cornelis Willemsz. waren de timmerlieden, die aangenomen hadden "te timmeren dat houtwerck van ons kerck op haren cost" naar het daarvan gemaakte bestek,

Mariënberg in zijn huidige staat.

voor een bedrag van 190 gulden en 25 smalle vaten biers (1 smal vat = ¾ vat).
De timmerlieden moesten ook de ladders maken, nodig op de bouw, alsmede de benodigde mallen voor de metselaars e.d. Naast de werken aan de kerk, deden de timmerlieden ook nog andere voorkomende werken zoals "het setten van een bedstee in het sieckhuys", het maken van een steiger in Lijskens toorn "op die graft", alsmede reparaties "int brouhuys ende het Loosken van de vleyskelder".
Voor het werk int sieckhuys werd een dagloon betaald van 9 stuiver voor Jan Willemsz. en Cornelis Willemsz. met hun jongen.
Ook wordt er melding gemaakt van een betaling aan Jan van Nyeren "daer hij aant wagenhuys ende schuur vant Loy een hoop werk gedaan heeft". Dit Loy is een vrij groot stuk grond bij de Looye brug, dat vroeger aan het klooster behoorde.

De kistemakers

De kistemakers zijn de mannen die de koorbanken, de preekstoel alsmede het altaar maakten; wij zouden het de meubelmakers noemen.
Dit werk werd gedaan door Ewoudt Henricksz. en zijn jongen voor 4½ stuiver per dag, door Ghijsbert, voor 3 stuivers per dag, ende door Roelof van Bemmel met zijn zoon voor 4 stuivers per dag.
Omstreeks 10 maart heeft Roelof het werk willen staken, omdat hij met dat loon niet wist rond te komen, zijn dagloon werd toen verhoogd tot 5½ stuiver per dag. Aangenomen werd ook Dirck Jacopsz. voor 3½ stuiver per dag. Op 22 mei 1541 is aan al de kistemakers ont-

slag gegeven. Onmiddellijk daarna werd Roelof weer aangenomen en korte tijd later ook Ewoudt, maar voor een lager dagloon!
Op 17 juli 1541 is Roelof ontslag gegeven, waarbij wij echter moesten beloven zijn gereedschap met een schuit thuis te brengen. Waarna ene Henrick in dienst kwam als knecht voor 2½ stuiver om met Ewoudt te werken.

De beeldsnijders

Aangenomen werden Jan Gerritsz. en zijn zoon Gerrit. Hun dagloon bedroeg samen 7 stuivers, waaruit duidelijk blijkt, dat hun ambacht hoger werd aangeslagen en zijn knecht Herman voor 3 stuivers en 2 duiten 's daags.
Hun werk bestond uit het maken van beelden en ander snijwerk aan het altaar, de koorbanken enz.
Er wordt speciaal vermeld dat in de week van 8 augustus 1540, de Beeldsnijders niet op het werk waren, maar thuis te Utrecht werkten, "overmits die Keyser in die stad was".
Hier wordt het bezoek bedoeld dat Karel V op 14 augustus 1540 en volgende dagen gebracht heeft aan de stad Utrecht.

De leidekkers

Jan Dircksz. heeft aangenomen "te decken ons kerck, te leveren leyen ende nagelen ende dat loot te leggen".
Hij krijgt voor elke vierkante roede 5 gou guldens min een oort (1/4) van een gou gulden (28 Brabantse stuivers voor den gou gulden gerekend).
Verder werkten aan het dak Gheysbert de zoon van Jan Dircksz. en zijn knecht genaamd Proper.
Het lood werd gekocht van Jan van Swol voor 2 gulden per 100 pond, plus 4 kannen wijn van 3½ stuiver elk.

De smid

Jan Gerritsz. heeft aangenomen al het ijzerwerk te maken, dat wij nodig hebben voor onze kerk "die een helft het pont om een halve braspenninck ende die ander helft het pont om 9½ penninck".
Al de middelnagelen, 100 stuks voor 3½ stuiver, "ende al die men in dat selfde gat maeckt, ende die ander nagelen daer na advenant, ende wat meer is dan 4 vout, dat sal pontwerck wesen".
Hij heeft geleverd vanaf het begin van het metselwerk, in 't begin van de vasten (19 febr. 1539) "51 royen in die glaesen wegende 1950 pont ende 6 pont".
De ankers die aan de gordingen en balken komen, en in de muren gemetseld worden wegende "1300 pont ende 10 pont".
Alsmede de sluitnagels wegend 61 pont. Voorts nog ankers voor balken, en roeden en nagels die daar nog aan ontbraken.
"Ende voort aen nagelen, die aan die wormen in die huyf verbesicht sijn, ende voort aen scort anckeren in die middelstilen aen die drie gebynten in die huyf 1558 pont".
Voorts nog ankers aan balken in de achterkerk en nagels voor de muurplaten 922½ pont.
"Noch gelevert 451½ pont aen den toorn ende clockenraempten ende ijssers onder die gueten ende haecken aen die doren vant coor 398 pont".

1600 dubbele middelnagelen	7 stuivers de 100

2600 middelnagelen	3½ stuiver de 100
1000 lasnagelen	2 stuiver min 1 oort de 100

decknagelen tot die kerck 30 M ende 2 C

Het repareren van het kruis en de ringen aan het kruis, alsmede het ijzerwerk voor de leidekker, het vermaken van de klepel, alsmede deze te verstalen, en banden aan de hoofden der klokken te maken.
Hij leverde ook de roeden in de "10 glaessen" ende sal hebben van elcke roechgen mit die ijsserkens 11 penningen".
Verder geleverd: sponnagelen, lasnagelen, vensternagelen, henxelen van die coordoren, grundelen ende crammen aan die roosteren vant gestoelt.

Verwerving en verwerking van steenachtige materialen

door R. Pasman

De aankoop van steen.

De funktie van het te metselen onderdeel was waarschijnlijk bepalend voor de soort en de kwaliteit van de aan te kopen of aan te maken stenen.
Te onderscheiden vallen grote en kleine stenen, bleke steen, gesneden steen, dubbele ijsselsteen naast oude steen waarvan geen nadere aanduiding aanwezig is.
Daar de kerk inwendig gepleisterd en gewit werd, zal het achterliggende metselwerk als "vuil werk" te bestempelen zijn; met uitzondering bij construktie-voorwaarden zal soort en kwaliteit hierbij in mindere mate een rol gespeeld hebben.
Aan in het zicht blijvend werk werden zekere eisen gesteld; zo werden voor de gevel grote stenen gebruikt "om die gevel van die kerck daarmede op te maken"!

In 1538 geeft de genadige heer Floris van Egmondt, graaf van Buren en heer van IJsselstein toestemming om uit zijn land tot de hoeveelheid van 2 ovens (waarschijnlijk veldovens) klei te winnen voor het bakken van stenen voor de kerk.
De grondstof (klei) wordt dus ter beschikking gesteld.
Men vindt voor het bakken van de stenen zelf twee personen, welke waarschijnlijk voor eigen gebruik er belang bij hebben de kosten van het bakken samen te delen.
Deze heren Jan van Huchtenbroeck en Gijsbert van Baecx, dragen dus in de helft van de kosten bij.
Bij steenbakker Claes Elbertsz. besteedt men het bakken van 2 ovens steen aan, waarbij met deze werd afgesproken, dat het aantal bleke stenen de 10% van het totaal niet zou overschrijden; "twelck hij qualijcken gehouden heeft doar sijn versuymenisse".
Met bleke steen is bedoeld een niet goed doorbakken steen; dit alles voor een prijs van 7 stuivers per 1000 stenen en voor de "werckluyden een vat biers".
De levering begint in de eerste week van de vasten 1538 en in augustus van dat jaar is zij afgerond.
Welk formaat deze stenen hadden is niet geheel duidelijk. Er wordt onderscheid gemaakt tussen grote en kleine stenen en voorts worden genoemd: ijsselformaat en dubbele ijsselstenen.

De gravers van de klei werden betaald, evenals degenen welke voor de aanvoer van brandstof t.b.v. de oven zorgden: 4 stuivers per dag op eigen "cost".
Wanneer men voor voedsel moest zorgen, kostte dit de werkman 1½ a 2 stuivers van zijn loon.
De benodigde regelmatige aanvoer van turf leverde nog wel eens problemen op, zo gebeurde het dat "den groten broeder Jan tsavonts ut liep omtrent VIII uren tot Floris Jansz., datter torfgebrek was int barnen (= branden) van den steenoven". (het leverde Jan 3 stuivers op).
De grootste leverancier van turf was Tonis Vinck ("den veenmen"), welke ook als stoker van de oven optrad.
In de relatie tot de heren van Huchtenbroeck en van Baecx blijven enige vragen bestaan gezien de hierna geschetste situatie.
Men kwam met hen overeen de kosten van het bakken van de door de heer van IJsselsteijn ter beschikking gestelde klei te delen, terwijl ze de grondstof gratis verkregen.
Even later zien wij, dat het klooster ruim 70.000 stenen van hen koopt; gebakken in de eerste oven voor gemiddeld 40 stuivers/1000 stenen.
Het klooster verkoopt dan 89.5000 stenen aan de stad Utrecht voor 45 stuivers/1000 stenen waarbij de betaling hiervan moeizaam verloopt, zo dat de heer van Huchtenbroeck mee naar de kameraar van Utrecht (stadspenningmeester) reist om het geld te verkrijgen.
De kosten van transport naar Utrecht bedroegen 88 stuivers, zodat de "winst" 4 stuivers/1000 stenen was.
Denkbaar is, dat het werk zoveel stenen vereiste, voordat de tweede veldoven ter beschikking kwam, zodat men gedwongen was andere steen te kopen.
De verkoop van stenen aan Utrecht kompenseerde dat, hoewel nergens uit blijkt,dat aan de domstad verkochte stenen uit de tweede oven zouden komen, wat dan voor de hand ligt.
Voor bepaalde konstrukties, hoeken en beeindigingen in het metselwerk werden speciale stenen gemaakt n.l. vierkante en gesneden steen. Deze vielen buiten de gewone prijs en werden apart verrekend, evenals de extra aandacht welke de grondstof hiervoor kreeg.
Jan Aertszn. mengde voor de gesneden steen drie dagen lang de klei tot ze de gewenste samenstelling had en ontving hiervoor vijf stuivers per dag.
Stenen, welke niet uit de ovens kwamen maar elders werden gekocht, moesten worden aangevoerd.
Het hierbij noodzakelijke transport ging niet altijd gemakkelijk. Naar Culemburg reisde men om grote stenen t.b.v. de gevel van de kerk te kopen bij den rentmeester Gherrit van Dichteren. De eerste koop betrof 20.000 en de tweede 18.000 stenen. Vanuit Culemburg werden de stenen bij de Lek gebracht en dan op een schuit overgevaren tot aan "den ouden dijck in Coppel" (= Lopikerkapel), waarna met wagens de bouwplaats werd bereikt. Het transport werd vanuit het klooster geregeld, wat inhield, dat verschillende personen steeds op pad dienden te gaan om "te vernemen naar dese steen".
Beloning van verkregen arbeid geschiedde soms zeer afwijkend. Een aantal voorbeelden bij het transport van stenen illustreren dit: de stenen te Culemburg op de schuit brengen ("op het water brengen") ging voor 3 stuivers per 1000 stenen; het overvaren kostte 5 stuivers per 1000 stenen vermeerderd met een afgedwongen drinkgeld van 3 stuivers. Ene Ewoudt kreeg voor het lossen van dezelfde schuit slechts 1½ stuiver.
Tussen Culemburg en Coppel (nu Lopikerkapel) bleek een tol te zijn: "bleek" omdat verondersteld mag worden uit de toon van het geschrift dat men hiermee niet bekend was of dat men de tollenaar van Ameide niet serieus nam.
De tollenaar hield echter de schuit met stenen bezet en hief een tol van een halve braspenning (= 10 duiten) per 1000 stenen per dag, gedurende een periode van 28 dagen. Men betaalde niet direkt en riep de hulp in van Frans die Veer uit Vianen, welke borg wilde staan voor betaling aan de tollenaar "ende Frans die Veer een paar kanne wynts ghesconken tot dangbarheyt".

Voor het maken van de omlijstingen van de ramen werden te Oudewater en te Gouda dubbele ijsselstenen gekocht, welke per schuit werden aangevoerd. Ook te Gouda werden vloertegels (estrichen) gekocht bestemd voor het brouhuis.
Te Utrecht kocht men leien, waarvoor maar liefst zeven schuiten nodig waren, welke door bij de Tollesteeg in Utrecht gehuurde paarden tot IJsselstein getrokken werden. Hierna werden ze d.m.v. mankracht in de stad gebracht. Bij deze tochten vanuit Utrecht werd ook het kruis van het torentje "wederom gebrocht" evenals een balk, welke wordt aangeduid als "makelaar", daksparren voor het brouhuis en tenslotte het koorgestoelte. De term "makelaar" is ook nu nog in gebruik, hiermede wordt de balk bedoeld, welke de hanebalk of de trekplaten in een houten kapkonstruktie met de nok verbindt.
Ook in Utrecht werd bij Franck Volperszn. hardsteen (avennen steen) gekocht voor dorpels, pilaarvoeten etc. Na per schuit te zijn aangevoerd werd ze per door paarden getrokken slede verder gebracht.

Overzicht van aangewende steen opgemaakt n.a.v. inventarisstuk 599.

1. OUDE STEEN	- gekocht te Linschoten	: ?	a)
	- gerooid uit het land van Willem Aertszn.	: ?	
2. GROTE STEEN	- gekocht te Culemburg		
	eerste levering	: 20.000 st.	
	tweede levering	: 18.000 st.	
3. VUILWERKSTEEN	- uit eerste oven	: 139.975 st.	
	- uit tweede oven	: 32.000 st.	
	- gekocht van G. Baekx	: 50.800 st.	
	- gekocht van J. van Huchtenbroeck	: 17.500 st.	
4. KLEINE STEEN	- uit eerste oven	: 5.900 st.	
	- uit tweede oven	: 20.000 st.	
5. GESNEDEN STEEN	- uit eerste oven	: 2.000 st.	
6. BLEEKE STEEN	- uit eerste oven	: 24.685 st.	
	- uit tweede oven	: 9.000 st.	
	- gekocht van G. Baex	: 6.500 st.	+
Totaal aangewende steen		: 307.560 st.	
verkocht aan Utrecht		: 89.500 st.	—
Totaal verwerkte steen		: 218.060 st.	
7. LEIEN		: 14.900 stuks	
8. DUBBELE IJSSELSTENEN		: 6.500 stuks	

a) De oude steen gekocht te Linschoten, was afkomstig van het huis de Nes, ook wel te Nesse genoemd.

Dit vanuit de 14e eeuw daterende huis heeft in z'n geschiedenis verschillende malen een ingrijpende wijziging ondergaan, totdat het na 1757 gesloopt werd.

De steenhouwer.

De aangekochte steen was bedoeld om door de steenhouwer te worden verwerkt tot elementen vooral van konstruktieve aard. Vanwege eigenschappen als grote dicht- en vastheid van het materiaal, is het uitermate geschikt om op die plaatsen te worden verwerkt, waar veel van bouwkundige materialen gevraagd wordt (dorpels, balkopleggingen). De steenhouwer bewerkte de grote blokken hardsteen tot de benodigde formaten, waarbij hij dikwijls in vorm en detail voor van een eigen artistieke opvatting getuigde. Bij de herbouw van de Kloosterkerk werden deze werkzaamheden verzorgd door Meester Mercelis en zijn knecht Hansken.
Gehouwen werden: waterlijsten, boog- en onderstukken voor de ramen (incl. slotstenen). arketten, evenals lijsten, bilonen (gekante opsluit stenen), kapittelen op de pilaren voor de oplegging van balken, een priemsteen waarop het kruis op het torentje stond en altaarstenen.
Bij de steenhouwer valt het op; in grotere mate dan bij andere uitbetaalden, dat naast beloning voor betoonde diensten ook menig handgeld werd gegeven in de vorm van drinkgeld of "wincoop".
De steenhouwer heeft z'n opdracht vermoedelijk uitgevoerd in de winterperiode 1537 - 1538.
Om het bouwproces later niet op te houden dienden alle benodigde onderdelen van te voren gereed te zijn.
Meester Mercelis is waarschijnlijk tevens als bouwmeester opgetreden, welke kombinatie van aktiviteiten toen niet ongewoon was.
Hij mat dan ook de restanten van de Kloosterkerk op en baseerde daar de maatvoering voor de herbouw op.

Aanvoer van kalk en zand

Aanvoer van materialen geschiedde veelal los (bulk) of het werd ter plaatse vervaardigd. Hiervoor diende men een onafhankelijke, door anderen ook gebruikte maat of gewicht te hanteren.
In dit geval reisde men naar Dordrecht om zich een "dortse scepel kalk" aan te schaffen.
Vele steden kenden verschillende maten. De aankoop van kalk was gebonden aan de verwerkingswijze, deze beliep een periode van najaar 1538 tot in 1541 toe, iedere fase had eigen kalkbehoeften.
Naast de dortse scepel komen ook de maataanduidingen hamburger ton, loop en hoet voor. (32 hoet = 1 scepel)
De verschillende maten duiden al op verschillen van herkomst, zonder dat er duidelijkheid in is of er ook verschil in kwaliteit of eigenschap aanwezig is.
De grootste hoeveelheid werd betrokken van Peter Roelofszn., alias keizer, wonende op die Vaert (= Vreeswijk), Van Toorn te Montfoort en Alfert te Utrecht.
Ook dit materiaal werd meestal per schuit aangevoerd.
Voor het lossen en het hierna "beslaan" en vermengen van de kalk/zand werden andere personen ingeschakeld dan voor andere werken. De beloning was gemiddeld lager dan die van de sjouwers en metselaars en bedroeg 2 à 3 stuivers per dag. In november 1538 besloeg Aert Goortzn. elf en een halve dag kalk en ontving hiervoor 2 stuivers per dag. Adriaan hielp hem hierbij voor anderhalve stuiver per dag. Adriaans moeder bepaalde echter anders en ontving na afspraak met het klooster zelf 7 stuivers, waarbij er voor Adriaan maar tien over ble-

ven. Een zekere Jan van Royen verzorgde het transport van kalk vanuit Utrecht.
Voor het zesmaal halen en brengen van schuiten van Utrecht - IJsselstein v.v. ontving hij 17 stuivers.

Uitgegeven aan de metselaars.

Het metselwerk kon in februari 1539 een aanvang nemen: de steen was gekocht en aangevoerd, de hardsteen gehouwen en de kalk aanwezig.
Als opzichter werd aangeworven Meyster Cornelis van Woerden met zijn twee zoons. Deze verdienden gedrieën 18½ stuiver per dag op eigen "cost". Tevens bedongen zij van elke "brou" een half vat bier.

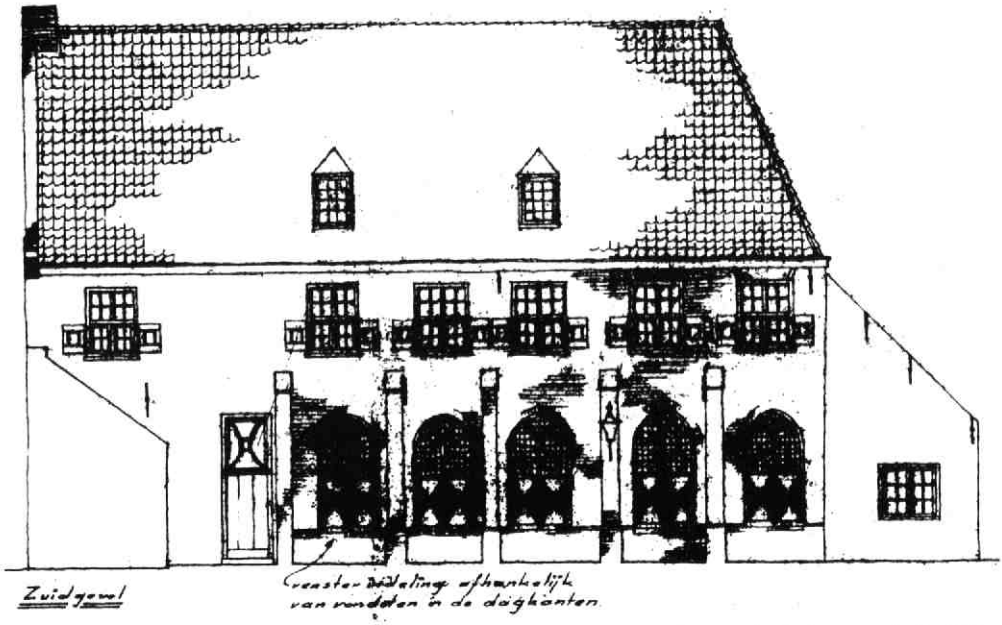

Voorlopige schetsplan voor restauratie door Bureau voor Restauratie Temminck Groll, gemaakt in 1971 in opdracht van de Gemeente IJsselstein.

metselaars	opperlieden
A Cornelis van Woerden	H Hendrick makenDans
B Melchior van Woerden	I Sterk
C Willem Janszn.	J Jan Botterboot
D zijn zoon	K Gerrit van Logeam
E Willem Smit	L Cornelis die Man
F Jacop Janszn.	M Jan Smit
G Aert Clein	N Sibrande
	O Cort Jan
	P Henrich Bud
	Q Reinbouts Janszn.

Aanwezigheidsschema metselaars en opperlieden.

metselaars x dagen per periode	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q
tot 22.2.1539	1½	2	5	5	2	-	-	18	4	3	2	-	-	-	-	-	-
25.2-2.3	5	5	5	5	3	5	5	5	-	-	5	5	-	-	-	-	-
2.3-9.3	6	6	5	5	-	6	4	6	-	-	5	6	-	-	-	-	-
9.3-16.3	5	5	4½	4½	-	5½	4½	4½	-	-	4½	-	4½	-	-	-	-
16.3-23.3	5	5½	5½	4½	4½	-	5	6	-	-	6	-	6	-	-	-	-
23.3-30.3	4	4	4½	4½	-	4½	4½	5	-	-	5	5	5	-	-	-	-
30.3-6.4	5	5	5	5	5	5	5	4	-	-	5	4	4	4	-	-	-
pasen	-	-	3	3	-	3	-	3	-	-	3	3	3	-	3	-	-
10.4-12.4																	
13.4-20.4	-	-	6	6	-	6	-	6	-	-	6	6	6	-	6	-	-
20.4-27.4	5	5	5	5	-	5	6	6	-	-	6	6	6	-	6	-	-
27.4-4.5	5	5	5	5	-	5	4	4	-	-	4	4	4	-	4	-	-
4.5-11.5	4	4	3	3	-	5	4½	5	-	-	5	5	5	-	5	-	-
11.5-18.5	5	5	5	5	-	-	5	2	5	-	5	4	5	-	5	-	-
18.5-25.5	4	4	3	3	-	6	6	4½	4½	-	4	4½	4½	-	4½	-	-
pinksteren																	
27.5-8.6	3	3	2	2	-	3	-	3	-	-	3	3	3	-	3	-	-
8.6-15.6	5	5	2	2	-	5	5	5	-	-	5	5	5	-	5	-	-
15.6-22.6	5	5	6	6	-	5	5	5	-	-	5	5	5	-	5	-	-
22.6-29.6	-	-	6	6	-	5	4	4	-	-	4	4½	4	-	4	-	-
29.6-6.7	4	4	6	6	-	4	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
kermis	5	5	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	-	-	1	-	-
13.7-20.7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	-	-
25.8-31.8	4½	4½	4½	4½	-	4½	4½	4½	-	-	-	-	-	-	-	4½	4½
31.8-7.9	-	-	6	6	-	6	-	6	-	-	-	-	-	-	6	6	4
7.9-14.9	-	-	5	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4½
19.10-2.11	-	-	5	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Op het afmaken van de in het zicht blijvende gevel na was het werk bij de kermis van dat jaar (6-12 juni 1539) gereedgekomen. In augustus-september van hetzelfde jaar was ook de gevel voltooid.
Dezelfde Cornelis van Woerden voerde later ook het pleisterwerk uit, tegelijk met het maken van "posten in die glaesvensteren te setten in die kerck", het witwerk te doen, voor een totaalbedrag van 50 gulden. Er werd aan hem 2 gulden minder uitbetaald, daar hij de ramen aan de westzijde niet uitvoerde.
Juist bij de metselaars en de opperlieden werden uit te voeren klusjes elders in het klooster-komplex vermeld. Een gedeelte lijkt normaal onderhoudswerk; andere zaken hebben wel te maken met beschadigingen, welke verband hielden met de brand.
Voorbeelden hiervan zijn het metselen van Meyster Cornelis en zonen in april 1540 gedurende een week, aan het brouwhuis en in maart 1539 werkten Willem Janszn. met zijn zoon, alias die Rues aan het privaat in de ziekenafdeling. Vermoedelijk waren het ook deze twee, die de vensteromlijstingen afrondden.
Ze verrichtten ook nog reparatiewerk aan de dakkonstruktie van het brouwhuis "dat ghetreden was overmits het sincken van den kercke".

De opperlieden.

De opperlieden zorgden voor een goed verloop van de aanvoer van materialen vanaf de opslagplaats naar de verwerkingsplaats. Het aantal opperlieden was nogal groot in verhouding tot nu. Men moet hierbij evenwel bedenken dat mechanisatie nu veel heeft overgenomen.
De hoogte van het bouwwerk speelde de opperlieden bij de aanvoer van de stenen parten en wij zien dan ook dat op kritieke tijden enkele krachten extra werden gehuurd (maart-april 1539).
Het opperen van Hendrick Bud wordt dan ook als volgt omschreven: "op diversche tiden als die upperlieden die steen niet aendragen mochten (= wilden) overmits die hoocht ende dat werck spoedelick was".
Hiermede is van de steen verteld.